

İNCƏSƏNƏT

UOT 792.03

ƏLƏKBƏR QASIMOV

AZƏRBAYCAN DRAMATURGIYASINDA GÜRCÜSTAN VƏ GÜRCÜ SURƏTLƏRİ

Məqalədə əsasən Gürcüstanın tərənnüm edildiyi Azərbaycan klassik və müasir dramaturgiyasından nümunələr göstərilir. Həmçinin bu pyeslərdəki müxtəlif gürcü surətləri də xarakterizə olunur.

Eyni zamanda həmin əsərlər əsasında hazırlanmış tamaşalarda Gürcüstanın çeşidli nəzər nöqtəsindən təsvir olunması və gürcülərin iştirakı ilə olan səhnələr xatırlanır.

Burada məxsusi vurğulanır ki, xarici dramaturgiyada, o cümlədən klassik gürcü müəlliflərinin pyeslərində azərbaycanlılar mənfi xarakterli obrazlar olaraq təsvir edilib. Bunun əksinə olaraq Azərbaycan dramaturgiyasında bir qayda olaraq gürcü obrazı müsbət yöndən təqdim olunub.

Açar sözlər: *Gürcüstan, gürcü, dramaturq, tamaşa, obraz.*

Tarixən qonşu, dost və qardaş ölkə sayılan Gürcüstan və gürcü xalqı “Dədə Qorqudun kitabı”ndan üzü bəri Azərbaycanın yazılı ədəbiyyatında daim tərənnüm olunmuş və olunmaqdadır. Əsrlər boyu Azərbaycanda və Gürcüstanda hər iki xalqın dostluq, mehriban qonşuluq şəraitində yaşaması, oxşar adət-ənənənin, musiqi və rəqslərin, milli geyim və mətbəxin, dekorativ-təbiiqi sənət nümunələrinin ta qədim zamanlardan mövcudluğu müxtəlif ədəbi əsərlərdə – şeir, poema, hekayə, povest, roman və dramalarda öz əksini tapmışdır.

Görkəmli ədib, dramaturq, dövlət xadimi Nəriman Nərimanov özündən əvvəlki mütərəqqi fikirli Azərbaycan yazıçılarının və böyük müasirlərinin bu sahədəki ən yaxşı cəhətlərini mənimsəməklə yanaşı, bədii yaradıcılığında buna yeni məna gətirmişdir. “Hələ 1898-ci ildə yazdığı “Nadir şah” adlı tarixi dramında Nəriman Nərimanov namuslu, cəsarətli, doğruçu, igid sərkərdə Gürcü bəy obrazını sevərək yaratmışdı”. Bu, gürcü yazıçılarına bir örnək olmuşdu.

O vaxt Tiflisdə çap olunan “Droyeba” qəzetində buna işarə olunaraq yazılmışdı: “... Burasını da qeyd etmək lazımdır ki, bizim gürcü pyeslərində səhnəyə gətirilən tatar (azərbaycanlı – Ə.Q.) tipləri mütləq mənfi obrazlardır. Lakin müsəlmanların “Nadir şah” dramındakı gürcü tipi olan Gürcü bəy namuslu, sədaqətli qəhrəman kimi verilmişdir. Tamaşaçıları həmin Gürcü bəyin səhnəyə gəlməsini alqışlarla qarşılayırlar. Gürcü dramaturqları bunu həmişə yadlarında saxlamalıdır” [4, s. 9].

Nəriman Nərimanov özü də 1918-ci il mart ayının 19-da açıq məktubunda yazmışdı: “Mən 15 il bundan qabaq yazılmış tarixi “Nadir şah” dramının müəllifiyəm. Həmin dramda İran padşahı sarayında bütün satqın müsəlman vəzirlər içərisində bir nəfər təmiz, nəcib gürcü zabiti tipi vardır ki, müsəlman dövlətinin səadəti yolunda öz gənc həyatını qurban verir...” [1, s. 498].

“...Gürcü bəy rolunu binöqsən oynayan H.Ərəblinski obrazın mərdliyini, sədaqətliyini, doğruluğunu ön plana çəkmişdi” [5, s. 131].

XX əsrin əvvəllərində romantik əsərlərilə ədəbiyyatımıza gələn dahi şair-dramaturq Hüseyn Cavidin də bir neçə pyesində Gürcüstanın təsvir olunduğunu, gürcü millətindən olan baş və əsas surətləri müşahidə edirik. Bunlardan birinci olaraq “Şeyx Sənan” faciəsinə nəzər yetirək. Yuxusunda gördüyü gözəlin – Xumarın sorağı ilə uzaq Ərəbistandan səhrələr, dərələr,

meşələr, çöllər, çaylar, göllər keçərək yaşıl dağlı, ətirli bağlı, səfalı Gürcüstana gəlib çatan Şeyx Sənan gördüyü mənzərədən vəcdə gəlir. Müəllifin ikinci pərdənin birinci səhnəsində təsvir etdiyi kimi

“...Tiflis civarında, kiçik bir dağ ətəyində mənzərəli bir yer... Bir tərəfdə Kür nəhri, digər tərəfdə dağa doğru ucugörünməz əyri bir cığır nəzərləri oxşar... Bahar mövsümü... Qüruba qarşı. Şeyx Sənan Şeyx Sədra ilə bərabər gəzinərək ötüşməkdə olan bülbülləri dinlər və şaşqın halda ətrafa tamaşa edərək deyir”:

İştə Qafqaz!... Səfalı bir məva,
Allah, Allah! Nədir bu abü-həva?
Nə qədər şairanə bir xilqət!
Yerə enmişdir adətən cənnət.
Bu tamaşayə qarşı hər insan
Məncə büxtiyar olur heyran.
Nə qədər dilruba yaşıl təpələr!
Seyrə daldıqca ruhi cəzb eylər.
Gülüşür pənbə, al, bəyaz güllər,
Ötüşür hər tərəfdə bülbüllər.
Ninni söylər kiçik sular xəndan,
Görünür hər tərəfdə bir orman.
Qarlı, qartallı bir yığın dağlar,
Ta uzaqlarda bəmbəyaz parlar.
O bulutlar nə, öylə rəngarəng!?
Bu nə qüdrət! Nə dilfərib ahəng?!
Burda qızğın Günəş də pək munis
Gecələr büsbütün nədiməyi-hiss...
Hələ Kür nəhri başqa bir aləm!
Gecə məxtabə qarşı pək həmdəm...” [2, s. 45]

Tamaşanın məhz bu pərdəsindən başlayaraq digər pərdələrdə də bütün hadisələr Tiflisdə cərəyan edir. Yəni Şeyx Sənanın Tiflis həyatı və macəraları başlayır. Sonrakı hadisələrin gedişində biz əsas obrazlardan olan Xumarı, onun atası Platonu, digər müsbət və mənfi gürcü personajlarını – Serqonu, Ninanı, Keşişi, Antonu və Simonu görürük. Finaldakı kütləvi səhnədə də gürcülər görünürlər.

Bu gün də Tbilisidə “Şeyx Sənan dağı” adlanan məkan bəlkə də 1914-cü ildə burada yaşayan dahi Hüseyin Cavidin həmin əfsanəni qələmə almağa təşviq etmişdir. “Şeyx Sənan” faciəsinin əsas qayəsi bu əfsanəni gələn nəsillərə yetirməkdirsə, amalı Dərvişin dililə səslənən bu mesajı bəşəriyyətə yetirməkdir:

“...Din bir olsaydı Yer üzündə əgər,
Daha məsud olurdu cinsi-bəşər!” [2, s. 117]

H.Cavidin qardaş gürcü xalqının XX əsrin əvvəllərindəki həyat və mübarizəsini əks etdirən “Knyaz” dramını da yazmasında onun bir neçə il Gürcüstanda yaşaması mühüm rol oynamışdır. Görkəmli akademik Məmməd Cəfərin qeyd etdiyi kimi: “...əvvəlki əsərlərində də, romantik planda Gürcüstan həyatını və təbiətini məhəbbətlə tərənnüm edən Cavidin bu mövzuda əsər yazması təsadüfi deyildi. Bu da şairin qardaş Gürcüstan xalqına məhəbbətinin yeni bir ifadəsi idi. Dramın ilk səhnələri feodallar, knyazlar zülmünü, son səhnələrində hakim siniflərin məğlubiyyətini və yeni, azad Gürcüstanı göstərirdi” (3, s. 205).

Burada altmış yaşlı mülkədar knyazı mürtəcə cəbhənin ümumiləşdirilmiş nümayəndəsi olaraq görürük. Ciddi müqavimətə baxmayaraq günbəgün genişlənən və qüvvətlənən inqilabi hərəkatın qəhrəmanlarından birisə Antondur.

Uşaqlıqdan knyazın himayəsində böyüyən, sonradan onun fabrikində mütəxəssis-texnik kimi çalışan Anton gizli inqilabi təşkilata qoşularaq bolşevik olmuşdur. Onun anası Marqo da ömrü boyu mülkədarlara xidmətçilik etmişdir.

Knyazın yaxın köməkçisi olan hiyləgər, menşevik Şakro Antonun bolşevik təşkilatının üzvü olduğunu ona çatdırır. Bundan sonra knyaz Antona atəş açıb yaralasa da, o, tezliklə sağalıb yenidən mübarizəsini davam etdirir. Nəhayət, inqilab qalib gəlir. Digər mülkədarlar kimi knyaz da öz ailəsi – arvadı Jasmen, qızı Lena və dayısı Solomon ilə birlikdə xaricə, Almaniyaya qaçır. Sonrakı səhnələrdə bolşevik inqilabından sonra qaçqın düşmüş Berlindəki mühacirlər arasında knyaz, onun ailəsi və yaxın adamı Şakro da görünür. Knyazın qızı Lena buradakı kafe-şantanlardan birində rəqqasəlik edir, arvadı Jasmenin isə halı çox acınacaqlıdır.

Sovet Gürcüstanı üçün sənaye dəzgahları almaq məqsədilə Berlində göndərilən Anton knyazla və onun ailəsilə rastlaşır. O, artıq böyük bir zavodun mühəndisidir, anası Marqo isə uşaq evində gürcü yetimlərinə analıq edir. Knyaza dərin nifrət bəsləməsinə baxmayaraq Anton Lenanın və Jasmenin halına acıyır, gürcü gözəllərinin Berlində yadelliləri və əksinqilabçıları əyləndirmələri, onlara qulluqçuluq etmələri onun vətənpərvərlik qüruruna toxunur. Onunla bərabər yeni Gürcüstanı qayıtmağı, orada vətənə xidmət etməyi qadınlara təklif edən Antonun bu məqsədinə knyazın vəhşiliyi mane olur. Köhnə ağalığının geri qayıtmayacağını anlayan knyaz artıq ağılı itirməkdə olan bir dəliyə çevrilir və qəddarcasına Jasmeni öldürdükdən sonra intihar edir.

Hüseyn Cavid bu pyesində xalqın qanını soran knyazların miskin aqibətini göstərməklə, mühacir gürcü qadınlarının acı taleyinə və faciələrinə daha çox yer ayırmışdır.

Azərbaycanın xalq şairi Səməd Vurğunun “Vaqif” dramında da Gürcüstanın tərənnümünə və Tamara, Şaliko və Kiçik gürcü kimi obrazlara rast gəlirik. Ağa Məhəmməd şah Qacarın əsirliyindən qurtulub xalq qəhrəmanı Eldarın yanında sığınacaq tapan gürcülər sevinclə, mehribanlıqla qarşılanır, qayğı ilə əhatə olunurlar.

Onlara xitabən Eldar deyir:

Göz üstə yeriniz var,
Bizim əziz qardaşlar!
Tanıyıram o dağları,
Durna gözlü bulaqları.
Çox keçmişəm hər gölündən,
Gürcüstanın dost elindən.
Var onlarda namus, hünər,
O yediyim duz-çörəklər
Unudulmaz. Bu dünyada
Bir yaxşılıq getməz bada...
Ayə, ay uşaqlar!

(Ağacdən asılmış toğlu cəmdəyinə işarə edərək)

Onu düşürün,
Tez olun, yaxşı bir kabab bişirin!
T a m a r a
Sağ olun, çən gəlir hava qaralır;

Sonra gecikərik, gün də daralır...

E l d a r

İxtiyar sizindir, bizim bu dağlar

Sizin evinizdir. İndi uşaqlar

Aparıb ötürsün sizi Tiflisə!

Ş a l l k o

Böyük bir yaxşılıq olar bu, bizə.

E l d a r

Yox, yox. Bu, borcumdur, borcumdur mənim! [6, s. 71-72]

Əlbəttə, bu misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar. Ancaq əsas məsələ budur ki, bu olduqca gözəl, gərəkli, əlamətdar keyfiyyəti söyləməklə bir daha xatırlatmağı lazım bildim ki, heç bir milli-mədəniyyət digər xalqların mədəniyyətilə əlaqədə olmadan təkbaşına inkişaf edə bilməz. Bu baxımdan, ümumiyyətlə Azərbaycan mədəniyyəti, o cümlədən ədəbiyyatı, incəsənəti, eləcə də teatr sənəti dünya xalqlarının qabaqcıl, realist sənətilə təmasdan kənar qala bilməzdi. Odur ki, Azərbaycan teatrı özünün təşəkkülü və tərəqqisi naminə dünya xalqlarının qabaqcıl teatr ənənələri ilə tanış olmaqla bərabər, həm də onların dram əsərlərindən seçmələri tamaşaya qoyurdu.

Belə bir ənənə bu gün də davam etdirilməkdədir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasında multikultural dəyərlər daha önəmli xarakter almaqla, dövlət səviyyəsində daim diqqət mərkəzində saxlanılmaqdadır. Fərəhli haldır ki, müasir Azərbaycan indi həm də dünyanın ən nümunəvi tolerant ölkəsi olaraq tanınmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan teatrinin salnaməsi: 2 cildə. I c., Bakı: Azərnəşr, 1975, 583 s.
2. Cavid H. Əsərləri: 4 cildə. II c., Bakı: Yazıçı, 1982, 394 s.
3. Cəfər M. Hüseyn Cavid. Bakı: Azərnəşr, 1960, 263 s.
4. Qasımov Ə. Naxçıvan Teatrında tərcümə əsərlərinin tamaşaları (1883-2013). Bakı: Avropa, 2016, 176 s.
5. Kərimov İ. Azərbaycan peşəkar teatrinin tarixi və inkişaf mərhələləri. Bakı: Maarif, 2002, 576 s.
6. Vurğun S. Əsərləri: 6 cildə, IV c., Bakı: EA nəşriyyatı, 1963, 383 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: elekberqasimov@mail.ru

Alakbar Gasimov

GEORGIA AND GEORGIAN IMAGES IN AZERBAIJANI DRAMATURGY

The paper mainly showed examples of Azerbaijani classical and modern dramaturgy praised by Georgia. The various Georgian images in these plays were also characterized.

At the same time, the performances prepared based on these works were remembered for their portrayal of Georgia from various points of view and scenes with the participation of Georgians.

It was especially emphasized here that Azerbaijanis were portrayed as evil characters in foreign drama, including plays by classical Georgian authors. On the contrary, in Azerbaijani dramaturgy, as a rule, the Georgian image was presented positively.

Keywords: *Georgia, Georgian, playwright, play, image.*

Алекбер Гасымов

ГРУЗИЯ И ОБРАЗЫ ГРУЗИН В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДРАМАТУРГИИ

В статье приводятся образцы из классической и современной азербайджанской драматургии, где воспеваются Грузия. В том числе характеризуются разные образы грузин в этих пьесах.

В том числе здесь рассмотрены изображения Грузии с разных точек зрения и сцены с участием грузин в спектаклях, подготовленных на основе этих произведений.

Здесь особенно подчеркивается, что в зарубежной драматургии, в том числе в пьесах классических грузинских авторов, азербайджанцы были изображены в образах с отрицательным характером. А в азербайджанской драматургии наоборот, образ грузина был представлен с положительной стороны.

Ключевые слова: *Грузия, грузин, драматург, спектакль, образ.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 30.06.2021

Son variant 23.07.2021